

Amikuzera

MARTIN HAASE

(Hamburg / Universität Osnabrück)

Txosten honetan, amikuzera aurkezten dut euskalki baten adibide bezala. Euskalki hori hautatu dut, orain arte ongi ikertua ez delako, nahiz eta bere egoera mugakidearengatik oso interesgarria den. Dialektologoek askotan nahiago zituzten barneko dialektuak aztertu, hizkuntza garbien bila. Bi edo hiru hizkuntzaren hunkitzeaz orain bakarrik interesatzen hasten dira.¹

Amikuzen grabatutako adibide batzu aurkeztuko ditut. Dialektologia tradizionala ez bezala, adibide horiek oroz gaineratik morfologikoak edo morfo-sintaktikoak dira; gaurko dialektologian, nire ustez, gero eta garrantzitsuago bilakatzen baita morfo-sintaxia.

Duela gutxi pentsatzen zen bi hizkuntza desberdinen artean hizkuntza batek ez lezakeela eraginik bestearen gramatikan. Horregatik Meilletek pentsatzen zuen (1914: 82):

un Breton qui pratique le français et le breton [...] ne mélange pas l'un des systèmes avec l'autre; car les systèmes grammaticaux de deux langues sont, on le verra, impénétrables l'un à l'autre.

Edo gero, berak (1914: 87):

Ainsi l'on est toujours ramené à la même conclusion: ce qui s'emprunte, ce sont essentiellement des éléments de vocabulaire. [...] Les choses se présentent autrement si l'on envisage des parlers divers appartenant à un même groupe dialectal ou des patois employés par des gens qui ont par ailleurs une grande langue commune de civilisation de type voisin de leur parler local.

Artikulu txipi batean Boudak (1948) eragin sintaktikoak aurkitu zituen euskaraz, baina ez zituen jakilego diakronikoa eta diatopikoa erabiltzen. Beraz, bere lana espekulatiboa iruditzen da.

Argi ta garbi agertzen da, deskribapenaren egitea ez dela nire xede bakarra, alegia ez dela nire xede nagusia ere ez. Erakutsi nahi nuke, dialektologian ere, datuen azaltzeko hipotesiak aurkitu eta eztabaidatu beharko ditugula, dialektografia

(1) Euskal Herrian lehenak Séguy (1952) eta Allières (1975) ziren. Lexikoari buruz, Peillenen lana (agertzeko) oso aipagarria iruditzen zait.

baino gehiago iritsi nahi badugu. Bereziki, lauki soziolinguistikoa garrantzitsua da, edo hobeki esateko lotura datu linguistikoen eta soziolinguistikoen artean.² Beraz, egoera soziolinguistikoaz has gaitezten.

1. Egoera soziolinguistikoa

Euskal Herriaren mapa begiraturaz, Hegoalde eta Iparraldearen arteko desberdintasunaz erraz konturatzen gara: Hegoaldean, euskara gaztelerak baztertzen zuelarik, Ipar Euskal Herrian hizkuntzen muga egonkorra zen. Hor gaskoina (edo biarnesa) estalkitzat ibiltzen zen maila soziolinguistikoa. Hizkuntzen muga jarraituz, gaskoin eta euskararen elebitasunak hunkitzen dituen herri asko aurkitzen ditugu; eranskinean zerrendatzen ditut.

Zein hizlari mota topatzen ditugun, hizlarien profilua deitu dudatan taulak erakusten digu.

(1) Hizlarien profilua	eusk.	gask.
a. hizkuntzen mugaren inguruan, zerrategietan ³ (Eskiula, Ihasi, Jeztaze? etab.): zaharrak ⁴	+	+
b. pasatzeko lekuetan (Garruze, Ospitale-Pia, Santa Grazi, etab.): zaharrak ⁵	+	+
c. Ipar Euskal Herriaren erdigunean: zaharrak, partez gazteak ere	+	-
d. Biarnoan (Euskal zerrategirik gabe): zaharrak (Euskal zerrategietan: ikus (a))	-	+
e. gazte militanteak (Euskal Herriaren inguruan partez ere) ⁶	+	-
f. gazte ez-militanteak ("hiztun erdiak") ⁷	-	-
g. Euskal Herriko zerrategi gaskoinetan (Bastida, Muntori):		
- "Xarnegu" tipoa: (a) bezala	+	+
- "gaskoin" tipoa: (d) bezala	-	+
- gazteak: (e) edo (f) bezala		

Guretzat interesgarrienak dira (a) egoera eta Euskal Herriko zerrategi gaskoinen (g) egoera: zerrategi horiek Baxenafarroan Bastida eta Labetze dira (agian Garruze ere zerrategia zen, orain Donapaleuren auzoa da) eta Zuberoan Muntori zerrategi famatua da.

Beti bereizi behar ditugu gazteak eta zaharrak. Bigarren taulan "Sü Azia"-ren estatistika berremaiten dut. Estatistika hori Ipar Euskal Herri osoari buruz egin dute; Baxenafarroan halere zaharretan kasik denak euskaraz mintzatzen dira.

(2) Lotura hori benetan garrantzitsua dela frogarzen du Sasse-k (1990).

(3) Inguru desberdinean (lurralde gaskoian, adibidez) kokatu den lurraldea.

(4) Elebidunak *xarnegua*k deitzen dira. Ez da ziur zer esan nahi duen hitz horrek ('sasikume'?).

(5) Askotan gaztelerak ere erabiltzen dute.

(6) Nabari da euskarak balore militantea baduela (gaskoinak ez duen identifikazioaren balorea).

(7) *Hiztun erdiak* = 'semispeaker' (ingelesez).

(2) "Sü Azia"-ren estatistika (1989: 52):

Ipar Euskal Herri osoa:

adina	Euskaraz (oso) ongi mintzatzen direnak
10 - 14	% 33,9
20 - 24	% 60,5
40 - 44	% 73,0
65 - 69	% 79,2
85 - 89	% 85,7

Elebitasunari buruz ez da estatistikarik, baina nire Amikuzeko lekuko guztiak (hots, zaharrak direnak, noski) elebidunak ziren, alegia euskaraz eta gaskoinez mintzatzen dira, batzuk gaskoina ez ongi, baina hitzun erdiak ("semispeaker") dira bederen.

Beraz, hau da nire hipotesia: Amikuzeraren berezitasuna hango egoera soziolinguistikoak esplikatzen ahal dituela.

2. Amikuzeraren berezitasunak

Garrantzitsuak iruditzen zaizkidan lau berezitasun zehatz-mehatz aurkeztuko ditut, hots /ü/-ren erabilketa, aditz morfologiaren eta deklinabidearen berezitasunak eta ezeztapena. Gero, besteak aipatuko ditut azalpen luzerik gabe. Xehetasunak aurkituko dira nire tesian (Haase 1991, argitaratzeko).

2.1. Fonologia: /ü/

Fonologian, /ü/ erabiltzea aipatu behar da. Zubereratik desberdina du, eta Amikuzen barnean ere desberdintasunak aurkituko ditugu. Dena dela, Amikuzeko /ü/ fonema itxiago ahoskatzen da, pausaren aintzinean, /ö/ antzekoa (*testamendü*).

Amikuzen barnean badugu isoglosa bat, /u/ eta /ü/ erabiltzea hegirtzen duena. Ikus (3) taula.

(3)	Zub.	BN ₁	BN ₂	ondorioko Ipar EH
I. mailegu berrietan	ü	ü	ü	ü
II. mailegu zaharretan (<i>usu/üsiü</i>)	ü	ü	ü/u	u
III. partizipio-atzizkietan (<i>-tu/tü</i>)	ü	ü	ü/u	u
IV. hitz zaharretan (a./b. gabe)	ü	ü/u	u	u
- a. konsonante belareekin	ü	u	u	u
- b. /nk/ aurrean	u	u	u	u

BN₁: Domintxine, Gabadi, Arrüta, Bardoze, partez Oragarre.

BN₂: partez Oragarre, Amorotze, Bastida, Aiherra etab. (Hego Amikuzeko herriak).

I. Mailegu berrietan normalki /ü/ erabiltzen da (adibidez: *fusée* 'bolandera').

II./III. Mailegu zaharretan Amikuzeko zati bat (BN₂ deitzen dut) batzuk askotan /u/ erabiltzen dute, partizipio-atzizkietan ere bai.

IV. /u/ hitz zaharretan agertzen da BN₁ delako lurraldean ere, bi kasuetan beharrez: konsonante belareekin (*ukhan, gu*) eta /nk/ multzoaren aintzinean (*bunki*). Lurralde horretan, /r/-rekin baditugu biak /u/ edo /ü/ (*zure, züre*). /a/ eta /e/ ondoan, beti topatzen dugu /u/, beste bokalarekin diptongo bihurtzen delako.⁸

Geografikoki, BN₁ hizkuntzen mugatik hurbil dago. Bereziki, Oragarren ikusten dugu: /ü/ lurraldea auzo mugakidea dela ("Les Barthes" deitzen dena). Bastidan halere kasu berezia badugu: Bastidako euskaldunek Hazparneko lantegietan lan egiten dutelako, hango ahoskatzeko moldea hartu dute. Hazparnetik etorri diren beste fenomeno batzuk ere aurkitzen ditugu Bastidan.

Dena dela, /u/-/ü/ banaketa dialektalak edo diatopikoak pentsarazi nau /ü/ gaskoinetik etor litekeela.

2.2. Aditz morfologia

Euskal dialektologian, aditzen formak beti garrantzitsuak ziren, zatiketa egiteko; zenbait ohar egingo dut horiei buruz nik ere.

2.2.1. Aditz laguntzaileen formak (alokutiboa).

Jakina den bezala, Amikuzen badugu (Zuberoan bezala) *zu* alokutiboa. Bereziki, /ü/ lurraldean (BN₁ delakoan) perpaus nagusi guztietan erabiltzen da. Beraz, alokutiboa perpaus nagusiaren eta indikatiboaren marka bilakatzen da. Amikuzetar batzuk ezin erabili zituzten alokutiborik gabeko formak perpaus nagusietan. Laugarren taulan forma batzuk zerrandatu ditut:

Taula honetan agertzen dira hamazortzigarren mendean erabiltzen ziren forma batzuk, aldaketa gutxi dela erakutsi nahi dudalako.

(4) gaurko euskalkian

Lopez (1782)⁹ (ikus Videgain 1982: II)

a. NOR

ABS	<i>oraina</i>	<i>iragana</i>	<i>oraina</i>	<i>iragana</i>
1S	nüzü naiz	nintzün nintzen	nuçu ¹⁰	ninduçun
3S	(u/t)zü ¹¹ da	(t)zün zen	duçu	çuçun
1P	gitzü gara	gintzün giñen	guituçu	[ez erabilia]
3P	tzü dira	((t)zi(n)tzün ziren	(di)tuçu	cituçun

(8) Aldi batzutan *eü* ere agertzen da: Adibidez *deus* batzutan *deüs* ahoskatzen da. Beste adibide bat Amikuzeko hiriaren izena da, hots, *Donapaleu* edo *Donapaleü*.

(9) Bere ortografia ez dut aldatu, ulergarria baita.

(10) Lopez-engan /ü/-k ez zuen balio fonologikorik, zeren eta ez baita markatua; ez dugu jakiten ahal, [ü] alofono bezala erabiltzen zenez.

(11) -N ondoan: *-zü* (adib.: *jüten zü* horrek 'doa' esan nahi du); *-a* ondoan: *-zü* (adib.: *ina zü* 'egina da, eginda dago'); bestenez: *zü*.

b. NOR-NORK

	<i>oraina</i>	<i>oraina</i>	<i>oraina</i>	<i>oraina</i>
ERG	3S.ABS	3P.ABS	3S.ABS	3P.ABS
1S	(i/t)zit ¹²	tzit	dicit	ticit
	dut	ditut		
3S	(i/t)zi	tzi	(di)ci	tici
	du			
1P	gi(t)zi	gitzie	guitici	[ez erabilia]
	dugu			
3P	(t)zie/a	tzie/a	dicie	ticie
	dute	dituzte		
	<i>iragana</i>	<i>iragana</i>	<i>iragana</i>	<i>iragana</i>
ERG	3S.ABS	3P.ABS	3S.ABS	3P.ABS
1S	nizin	ni(n)tz(e)n	nicin	niticin
	nuen			
3S	(t)zin	tzin	cicin	citicin
	zuen			
1P	gintzin	gintzin	[ez erabilia]	
	genuen			
3P	(t)zitzi(n)	(t)zitzi(e/a)n	cicien	cititicien
	zuten	zituzten		

Bi sinkretismoz konturatzten gara: *gintzin* eta *zitzin* biek plurala eta singularra adierazten dituzte, eta *gi(t)zi* 'dugu' edo 'gaitu' euskara batuan. *Nor-nork* eskema erromanikoan ez dagoelako, agian kontaktuarengatik agertu dira sinkretismo horiek.

2.2.2. *Trinkoak*.

Amikuzen aditz morfologiaren ezaugarri nagusia ikusiko duzue (5) taulan, hots, aditz trinkoen desagertzea.

(5)		aditz trinkoak
	XVI. mendean:	60
	(Etxepare 1545, ikus Lafon 1943)	
	XVIII. mendean:	10 + 8 inperatibo
	(Lopez 1782, ikus Videgain 1982)	
	XX. mendean (gaurko amikuzera):	<i>jakin</i> (oraina, iragana) <i>joan</i> (oraina) <i>eduki</i> (oraina) <i>egon</i> (inperatiboa) <i>jaugin</i> (inperatiboa)

Iraganeko denboran ez dut topatu *jakin* aditz trinkoa baizik, bestenez erabiltzen da *joan* oraineko denboran; *eduki* behin aurkitu dut (*hapax*), eta beste trinkoak inperatiboz bakarrik erabiltzen dira (*baugi hunat*).

(12) -N ondoan: *tzit* (*in tzit* 'egin dut'); -a ondoan: *izit* (*ina izit* 'egina dut').

Zerengatik trinkoak ez dira agertzen iraganean? Hizkuntza erromanikoetan, iraganean aspektu inperfektiboa eta perfektiboa bereizi behar dira. Diferentzia hori Amikuzetarrek euskaraz ere egin nahi badute, aditz perifrastikoak erabili beharko dituzte. Zein garrantzitsua den aspektuen bereizketa hori, ikusiko dugu (6) adibidean.

2.2.3. behar *modu-gailua*.

Amikuzen, *behar* modu-gailuaren ordeztan, askotan *behartzen* erabiltzen da, baina iraganean bakarrik. Holako perpausa oraineko denborara itzuliz, berriz *behar* agertzen da. Kasu honetan ere, lekukoak iraganean aspektuak bereizi nahi lituzke.

- (6) Biharmonian behartzen bitzen urdia h[a]utsi (Gabadi, M. E.).

2.3. Deklinabideen morfologia: prolatiboa (“destinatiboa”)

Amikuzen *-tzat* prolatiboaren (edo destinatiboaren) atzizkia ez da erabiltzen. Horren ordeztan, *-ko* genitiboa (edo, hobeki, delimitatiboa) mugagabeko formaz erabiltzen da, *-en* genitiboarekin: *-endako* forma (7, 8):

- (7) osarria[r]endako (Gabadi, M. E.)

ondoko honen ordeztan:

- (8) osarriarentzat

Agian sinkretismo hori esplikatzen ahal dugu elebitasunaren bidez: *-ko* eta *-tzat* kasuak askotan preposizio beraz itzultzen dira, hots, *(en)tà* gaskoinez. Horregatik, funtzio bereziak nahasiz, gutxiago erabiltzen dena (*tzat*) desagertzen da.

Deklinabidearen morfologian beste aurkitzen ditugun fenomenoak gero aipatuko ditut. Hauek dira:

<i>-ekilan</i> instrumentalaren ordeztan (23)	-	-	-	+
partitiboa = ablatiboa (25-26)	-	+	+	+
leku-kasuen ordeztan posposiz. (27-29)	-	-	-	+
bizidunezko hizkia ez behar (33)	-	-	-	+
<i>-ekilan -ekin</i> ordeztan (23)	-	(-)	(+)	+

2.4. Perpausaren barnegitura: ezeztapena

Perpausaren barnegiturari buruz, ezeztapenaren adibidea aurkeztu nahi dizuet. Baxenafarroan eta bereziki Amikuzen, (9)-n zerrendatzen ditudan ezeztapen-izen ezaugarriak erabiltzen dira.¹³

(13) Noizean behin beste euskalki batzutan ere agertzen dira.

- (9) ezoin → bihi(r)ik
 ezer → deus(ik), fitxik
 nehoiz → sekula(n)

Euskal eskuliburuek errepikatzen ohi dute *deus* izen famatua latinetik etorri zaigula (*deus*-ek latinez 'jainkoa' adierazten baitu). Hobeki ez dezagun sinets. (10) adibidean aipatutako etimologia sinesgarriago iruditzen zait, *deguns* izenordea negazioan erabiltzen baita gaskoinez ere.

- (10) gask.: deguns

Simin Palay-ek bildu duen hiztegi gaskoinean beste ezeztapen-izenen ereduak aurkezten ditugu, alegia *sekula* eta *bri(e)*; ikus (11) eta (12):

- (11) Ez tinat bihi bat ikusten. (Oragarre, M. P.-k bere alabari)
 (12) Non n'i a pas ua bria. (Palay 1980: 164)
 = 'Ez bada bihi bat.'

Hizkuntz-kontaktuen eremuan, askotan elementu espresiboak mailegutzen dira (ezeztapen-izenak bezala).

- (13) Nahi zi oro edo bate[r]e. (Gabadi, M. E.)
 [=du+ALO]

(13) adibideak erakusten du gutxitan *ez* hizkirik gabeko ezeztapena ahalezkoa dela Amikuzen (frantsesaren eraginarengatik?).

2.5. Beste fenomenoak

Hemen beste berezitasunak aipatuko ditut. Partez, beste euskalki batean gauza berak gertatzen dira, erromanikoarekilako kontaktua fenomeno orokorra baita.

2.5.1. bat artikulua.

Kasu batzutan *bat* artikulua bezala erabiltzen da, alegia predikatiboaren tokian ere badugu:

- (14) Labastie, ... familia handi bat zen hori. (Bastida, H. E.)

Kontestu horretan *bat*-sintagma ez da erreferentziala (predikatiboaren funtzioa bete baitu). Kontestu erreferentzialean *bat* aspalditik agertzen ahal da:

- (15) Fraide seindu çahar batec ikussi ciela Ainguru bat çoinhec [...] (Lopez
 [= zuela] 1782: 17, 11)

2.5.2. Adberbioak.

Adberbioek *-ki* hartzen dute ia beti, eta atzizki-gabeko adberbioak desagertzen dira.

- (16) segurki, ongi

2.5.3. pertsonarentzako izenordea.

Ber aurrizki eta izenordea bezala erabiltzen da:

- (17) Pierre heldü zün beti bertenorian. (Gabadi, M. E.)
 [=zen+ALO]
 (18) Bera han egoiten tzü. (Gabadi, M. E.)
 [=da+ALO]

Kasu honetan 3. pertsona bakarrik adierazten du (ez "bertasuna"):

- (19) Pierrak gald[eg]in gitzi bereganat. (Gabadi, M. E.)
 [=gaitu+ALO]

Holako garaipena Hego Euskal Herrian arrunt gertatu zen, baina Iparraldean berezia da.

2.5.4. *Komitatiboa* ("Soziatiboa") *instrumentalaren orde*z.

- (20) koller batekilan (Gabadi, M. E.)
 ondoko honen orde
- (21) goilare batez / goilarez

2.5.5. *Partitiboa* = *Ablatiboa*.

Beste euskalki batzutan partitiboa eta ablatiboa nahasten dira:

- (22) horrat heldu di[r]a leku frangota[r]ik (Bastida, H. E.)
 ondoko honen orde
- (23) frangotatik

2.5.6. *Posposizioak* (*leku-kasuen orde*z).

- (24) Joaiten dira Donapale[u][r] at bu[r]uz (Domintxine, H. D.)
 ondoko honen orde

- (25) ... Donapaleu-rantz/-runtz

Atzizki horiek ezezagunak dira. Posposizioaren eredia gaskoinean aurkitzen dugu:

- (26) gask.?'(de) cap a
 buru
 → ri/-ra(t) buruz (cap = 'buru')

-*Raino* ere ez da erabiltzen:

- (27) elizaren artio / elizartio (Oragarre, M. P.)
 (28) elizala artio (Domintxine, H. D.)

ondoko honen orde

- (29) elizaraino

2.5.7. *Bizidunentzako bizkia* (-en-ga-).

Bizidunentzako hizkia ez da beharrezkoa, 'medikuarengat' orde normalki honako hau esaten da:

(30) medik[u]a[r]e nat (Gabadi, M. E.)

Hau da horretako eredia:

(31) en çò de (Hourcade 1986: 105, 190, Rohlfs 1970: 200)
hori

(32) (en)tà çò de (Rohlfs 1970: 200)

Genitiborik gabeko esamoldea bakana da:

(33) kuafürrat (fr. *coiffeur* 'ileapaintzaile') (Gabadi, M. E.)

2.5.8. -egi.

-Egi atzizkia ez da erabiltzen:

(34) sobera haundi

ondoko honen ordez:

(35) haundiegi

Aldi batzutan ongi mintzatu nahi dutenek *gebiagi haundi* esaten dute, zeren eta *sobera* dialektismotzat hartzen baita, baina esamolde analitiko hori gordetzen da.

2.5.9. Plurala behin markatua.

Jadanik ikusi ditugun aditz formetan ez dira ongi bereizten plurala eta singularra:

	(36) gaurko euskalkian		Lopez (1782)
	iraganeko denboran		iraganeko denboran
ERG	3S.ABS	3P.ABS	3S.ABS 3P.ABS
1P	gintzin	gintzin	[ez erabiliak]
3P	(t)zitzin	(t)zitzin ¹⁴	cicien cititcien

2.5.10. Pasiboa.

Ipar Euskal Herrian gero eta gehiago agertzen da erromanikoan kalkatzen den pasiboa:

(37) Aita salbatüa izana da. (Bastida, H. E.)

2.5.11. Potenziala.

-Ke atzizkia oraineko denboran urria da, adibide bat bakarrik aurkitu dut (forma lexikalizatua?):

(38) ba[d]ukezü (Gabadi, M. E.)

2.5.12. Ezinezkoarentzako iraganeko denbora.

Iraganeko denborak ezinezkoa adierazten du (beste euskalki batzutan bezala):

(14) Aldi batez *zitzien* (edo *zitzian*) ere bai.

- (39) Izan banintzan züre plazan, [...] (Gabadi, M. E.)

2.5.13. Proximatiboa.

Proximatibo hau desagertzen ari da:

- (40) Xakur batek ausiter du. (Bardoze, E. D.)

Horren ordez normalki adberbioa erabiltzen da:

- (41) Zakür batek a[b]antxüño ausiki [d]ik. (Domintxine, H. D.)

2.5.14. Kausatibo erromanikoa.

Ondoko perpausean kausatibo erromanikoa aurkitzen dugu:

- (42) xakurrek ardiak han sarra[ra]zi behar eta ge[r]o berek lei[h]o bateta[r]at
jautzi [eg]in (Oragarre, M. P.)

Perpaus horrek 'jautz arazi' esan nahi du.

2.5.15. Menpeko perpaus erromanikoa.

Menpeko perpausean egiteko *bait* erabiltzen da askotan:

- (43) Bazian herri bat, ez pitzen eliza [b]at e[re] (Domintxine, H. D.)

Erlatiboetan idaztez bakarrik esamolde erromanikoa agertzen da:

- (44) hiri bat bazen, zointan ez baitzen elizarik (Lafitte 1979: 407)
(45) Jauna bici da, çoinhen presencian bainis (Lopez 1782: 69, 25)

Holako perpaus erlatiboak ez dira erabiltzen eguneroko hizkuntzan.

3. Jakilego diakronikoak eta kontrastiboak

Esana dudan bezala, ez da aski oharmaitea zer diren berezitasunak. Bestenez, "dialektografia" baizik ez dugu egiten. Jakin nahi genuke berezitasunak aldaketa baten ondorioak direnez eta zergatik horrela aldatua den hango euskalkia. Hori jakiteko, gonbaraketa diakronikoa proposatzen dut.¹⁵ Gainera, egitura bereziak gaskoinarekin gonbaratzen ditut, hipotesiarengatik, bi hizkuntzen arteko elebitasun egonkorrak eragin bat ukan lezakeela. (46) taulan aurkituko dira aldaketa fonologiko baten jakilego diakronikoa. Gaskoin mugakidean fenomeno bera topatzen dugu.

- (46) /aj/ > /ej/ > /i/

Etxepare (1545)	Lopez (1782)	gaurko amikuzeraz
bait	bait	beit/bit
Sayndu	Seint/Saint	seindu
Ieyncoa	Gincoa	jinkoa (jeinkoa)

(15) Holako gonbaraketa ez da hain erraza, gonbaratzeko testuak falta zaizkigulako kasu batzutan. Baxenafarroan badugu testu zahar bat (Lopez 1782), Oztibarrekoa, nahiz eta Oztibarre Amikuzeko hizkuntzen kontaktu-eremutik landa kokatzen den, agian.

(47) taulan simbolikoki adierazten dut emaitza; parentesiek tendentzia edo zantzazko kasua adierazten dute:

(47)	*aintzin	XVI	XVIII	XX. mendea
/aj/ > /ej/ > /i/	—	(—)	(+)	+

Euskalkien arteko gonbaraketak eta holako gonbaraketa diakronikoak aintzineko euskara berreraikitzen laguntzen digute. Nire adibidean: beste euskalkiek /aj/ ahoskatzea badute eta /ej/ edo /i/ ahoskatze berria bada, aintzineko ahoskatzea /aj/ izan beharko da.

Jarraitzen zaion (48) taulan, ikertzen ditudan fenomeno guztientzat gonbaraketa diakronikoa giten dut.

(48)

fenomenoak	*aintzin	XVI	XVIII	XX. mendea
/f/	—	+	+	+
aspiragabeko leherkariak (ptk)	—	(+)	(+)	+
/ü/	—	—	—	+
/aj/ > /ej/ > /i/	—	(—)	(+)	+
/dj/ ¹⁶	—	(+)	+	+
asimilatze atzerakaria	—	(—)	(+)	+
<i>bat</i> artikulua (14)	(—)	(+)	(+)	+
adberbio-atzizkia beharrezkoa (16)	—	—	—	(+)
<i>-ekilan</i> instrumentalaren ordez (20)	—	—	—	+
<i>-entzat</i> desagertzea (7hh)	—	(—)	+	+
partitiboa = ablatiboa (22hh)	—	+	+	+
leku-kasuen ordezko posposiz. (24hh)	—	—	—	+
bizidunezko hizkia ez behar (30hh)	—	—	—	+
<i>-ekilan</i> (20)	—	(—)	(+)	+
posposizio konplexuak (24hh)	(—)	(+)	(+)	+
<i>-egi</i> -desagertzea (34hh)	—	(—)	(—)	+
trinkoak > perifrastikoak (irg.) (5)	—	—	—	(+)

(16) Etxeparengan (1545) baditugu bi grafema (*leyncoa* eta *gende*), Lopezengan (1782) bat bakarrik (*Gincoa* eta *gende*); horregatik iger dezakegu bi fonema bat bilakatu zirela.

fenomenoak	*aintzin	XVI	XVIII	XX.mendea
plurala behin markatua (36)	-	-	-	(+)
pasiboa (37)	-	-	-	+
potenz. kondizionala bakarrik (38)	-	-	-	+
ezinezkoarendako iragana (39)	-	-	-	+
proximatiboaren desagertzea (40hh)	-	-	-	(+)
modu-gailuak aditzak (6)	-	-	-	+
kausatibo erromanikoa (42)	-	-	-	+
3.pertsonaren izenordea (17hh)	-	-	-	+
negazio-izen erromanikoak (9hh)	-	(+)	+	+
menpeko perpaus erromanikoa (43hh)	(-)	+	+	+

4. Ondorioak

Bukatzeko, hona nire lanean erabiltzen dudan metodoaren laburpena:

1. Lehenik, Amikuzeraren berezitasunak bilatu ditut (urrats hori "gonbaraketa dialektala" deitzen ahal dugu).

2. Gero, auzoko hizkuntzarekin, hots, gaskoinarekin gonbaratu ditut ("gonbaraketa kontrastiboa").

3. Azkenik, gonbaraketa diakronikoa egin dut.

Hiru jakilego horiek, hots, dialektalak, kontrastiboak eta diakronikoak elgarrekin hartuek erakusten dute Amikuzeko euskalkiaren sistema linguistikoa gaskoinak eragin duela. Taula begiraturaz, esaten ahal dugu fonologian eta syntaxian eragina lehenik agertzen dela, eta duela denbora gutxi morfologian iritsi.

Dena dela, gramatikaren sisteman azkenik aldaketak agertu dira. Meilleten hipotesiak (1914) baino beste modelu batek hobeki ihardesten dio errealitateari. Hori da "gramatikalizatzearen" kontzeptuan¹⁷ oinarritzen den modelua: Lexikoaren eremuan hasten da kontaktuaren eragina eta gero eta gehiago lortzen du gramatikaren eremua. Fonema berriak hitzen bidez sartzen dira hizkuntzan. Ezeztapenak hitz espresiboak bezala mailegutzen dira (*bibi* adibidez) eta gero bere funtzio gramatikala hartzen dute, gramatikalizatzeaz bere balio semantikoa galduz.

Soziolinguistikoki, gaskoinak estalkia dirudi, Iparraldeko hizkuntzen muga iraunkorra baita. Frantseslea barnetik badator.¹⁸ Sistemaren mailan, halere, gaskoi-

(17) Kontzeptu hori zehatz-mehatz deskribatzen du Lehmannek (1982, 1985).

naren eraginak frantsesetik mailegatzean eta elementu berriagoak integratzean laguntzen du. Funtsean, bere funtzioa eskusaren irudian deskriba liteke. Hitzen mailegatzeari buruz erakutsi nuen beste leku batean (Haase 1990). Gramatikan gauza bera ikusten dugu adibidez pasiboaren kasuan, erromanikoarekilako kontaktuan agertutako erresultatiboa garaipenaren oinarria da (ikus Haase 1991).

Dialektologia eta linguistika historikoa aspalditik elgarrekin badabiltza. Nire ustez, linguistika kontrastiboa eta soziolinguistika ere dialektologiaren bidekide garrantzitsuak dira, bereziki aldaketa morfosintaktikoak azaltzeko.

Bibliografia

- Allières, J., 1975, «Les versions basque, gasconne et française d'un même dialogue à Labastide-Clairence (Pyrénées-Atlantiques), point 691-0 de l'ALG» in *Hommage à Jean Séguéy, Via Domitia* (omenaldiaren zenbaki berezia) 2. 3-19.
- Bouda, K., 1948, «Romanische syntaktische Einflüsse im Baskischen», *IF* 59. 186-204.
- Etxepare, B., [1545] 1987, *Linguae Vasconum Primitiae* (Edizio kritikoa). P. Altuna (arg.), Mensajero, Bilbo.
- Gomez Piñeiro F. J. et al., s. a. [1980?], *Pays basque. La terre, les hommes. Labourd, Basse Navarre, Soule*, Elkar-Haranburu, Donostia-Baiona.
- Goyheneche, E., 1979, *Le pays basque: Soule - Labourd - Basse Navarre*, Société nouvelle d'éditions régionales et de diffusion, Pau.
- Haase, M., 1990, «Erdal hitzen mailegatzea iparraldeko euskaraz», *Euskera* 35:2. 405-415.
- , 1991, «Resultatives in Basque», in *Arbeiten des Kölner Universalienprojekts (AKUP)* 83, Institut für Sprachwissenschaft, Köln. Berrarg. *ASJU* 26:2 (1992), 441-452.
- , agertzeko, *Sprachkontakt und Sprachwandel in den Pyrenäen: Die Einflüsse des Gasognischen und Französischen auf das Baskische* (doktorego tesia), Buske, Hamburg.
- Hourcade, A., 1986, *Grammaire béarnaise*, Los Caminaires, Pau (?).
- Lafitte, P., 1979, *Grammaire Basque (Navarro-Labourdin Littéraire)*. 3. arg. Elkar, Donostia.
- Lehmann, C., 1982, *Grammaticalization: A programmatic sketch. Arbeiten des Kölner Universalienprojekts (AKUP)* 48, Institut für Sprachwissenschaft, Köln.
- , 1985, «Grammaticalization: Synchronic Variation and Diachronic Change», *Lingua e Stile* 20. 303- 318.
- Lopez, 1782, *Alphonsa Rodriguez, Jesusen Compagnhaco Aitaren Guiristhinbo Perfeccioniaren praticaren pparte bat Heuzcarala itzulia, Heuzcara becic extakitenen daco*, Avignon.
- Meillet, A., 1914, «Le Problème de la parenté des langues», *Scientia (Rivista die scienza)* 15: XXXV-3; bildua in: Meillet, A., 1948, *Linguistique historique et linguistique générale*, 76-101, Champion, Paris.
- Palay, S., 1980, *Dictionnaire du Béarnais et du Gascon modernes*, Centre National de la Recherche Scientifique, Paris.
- Peillen, Tx., agertzeko, *Les emprunts de la langue basque à l'occitan de Gascogne (Étude du dialecte souletin de l'euskara)*, "Vasconiana" ikertaldearen lana 2 (eskuizkribua).
- Rohlf, G., 1970, *Le gascon. Études de philologie pyrénéenne*. 2. arg. berria (= Beihefte zur *Zeitschrift für Romanische Philologie* 85), Niemeyer, Tübingen.

(18) Frantziako Iraultzaren ondoan burgesia txipia hasten zen frantsesez mintzatzen, horrela gero eta gehiago frantsesur da Ipar Euskal Herria.

- Sasse, H.-J., 1990, *Theory of language death eta Language decay and contact-induced change: similarities and differences*. Arbeitspapier 12 (Neue Folge), Institut für Sprachwissenschaft der Universität zu Köln, Köln.
- Séguy, J., 1952, «Basque et gascon dans l'Atlas linguistique de la Gascogne», *Orbis* 1. 385-391.
- Sü Azia, 1989, *Enquête socio-linguistique sur l'état de la langue basque 1987 - 1988*, "Sü Azia" (Association de promotion de la langue basque en Soule), [s. l.].
- Thomason, S. G. & T. Kaufman, 1988, *Language Contact, Creolization, and Genetic Linguistics*, University of California Press, Berkeley etc.
- Txillardegi et al., 1987, *Euskal dialektologiaren hastapenak*, Udako Euskal Unibertsitatea, [s. l.].
- Videgain, Ch., 1982, *La morphologie verbale dans 'Alphonsa Rodriguez, ...' (Lopez 1782)*. 2 zati (Mémoire de Maîtrise), Université Toulouse-Le Mirail, Toulouse (eskuizkribua).
- , 1989, *Le Vocabulaire de l'élevage en Pays d'Ouzibarre. Contribution aux archives de l'oralité basque*. 4 zati (doktorego-tesia), Université de Bordeaux III, Bordele.
- Weinreich, U., 1977, *Sprachen in Kontakt. Ergebnisse und Probleme der Zweisprachigkeitsforschung*, Beck, München.
- Yrizar, P. de, 1981, *Contribución a la dialectología de la lengua vasca*. 2 zati, Caja de Ahorros Provincial de Guipúzcoa, Donostia.

Eranskina

Amikuzetar herri elebidunak (gaskoin/euskara):

[zenbakiak: Gomez-Piñeiro et al. (u.f.: 293-297), Goyeneche (1979), Yrizar (1981: I, 209)]
 ["kasik denak" = 40 urte baino gehiago dituztenak]

<i>herria</i>	<i>izen frantsesa</i>	<i>biztanleak (euskaldunak)</i>
Aiziritze-Gamue- -Zohazti	Aicirits-Camou- -Suhaste	219 (170)
Amendüze-Unaso	Amendeuix-Oneix	329 (270)
Amorotze-Zokotze	Amorots-Succos	249 (2 familia ez)
Arberatze-Zilhekoa	Arberats-Sillègue	177 (kasik denak)
Arboti-Zohota	Arbouet-Sussaute	293 (kasik denak)
Arrüta-Sarrikota	Arraute-Charitte	418 (kasik denak)
Bardoze	Bardos	1005 (200)
Bastida	Labastide-Clairance <i>gask.:</i> Bastida de Clarença	884 (%40?)
Behaskane-Laphizketa	Béhasque-Lapiste	428 (350)
Behauze	Béguios	344 (kasik denak)
Domintx(a)ine- -Berrueta (Zuberoan)	Domezain-Berraute	519 (?)
Donapaleu	St.Palais	2128 (1350)
Gabadi	Gabat	199 (152)
Ilharre	Ilharre	157 (kasik denak)
Jetzaze (Zuberoan)	Gestas	93 (15?)
Labetze-Bizkai	Labets-Biscay	226 (176)
Lukuze-Altzumarta	Luxe-Sumberraute	190 (kasik denak)
Martxüta	Masparraute	268 (kasik denak)
Oragarre	Orègue	523 (kasik denak)

Ozeraiñe-Erribareita <i>edo</i> -Arribareita (Zuberoan)	Osserain-Rivareyte	256 (30)
--	--------------------	----------

Xiberotar herri elebidunak:

Barkoxe	Barcus	957 (%85)
Eskiula	Esquiule	497 (?)
I(n)hasi	Féas	
Jeruntze	Géronce	367 (70)
Lexoze	Lichos	
Muntori	Montory	398 (?)
Ospitale-Pia	L'Hôpital-St.Blaise	74 (?)
Santa-Grazi	Ste. Engrâce	510 (kasik denak)
Ürrüstoi-Larrebila	Arrast-Larrebieu	128 (kasik denak)

Elebidunak beste Zuberoko herrietan ere, adib.: Sohüta (Chéraute), Sarrikota-Pia (Charritte-de-Bas).